

Umumiy O‘Rta Ta’lim Maktablarida Tarbiyaviy Ish Shakllari

*Jumanov Sherzod Saloyevich*¹

Annotatsiya: Maqolada umumta’lim maktablarida o‘quvchilar uchun maktabdan va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarni, shu jumladan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi-yoshlar, tarbiya, tarbiyaviy faoliyat shakllari, o‘quvchilar bilan ishlash, ma’naviy-ma’rifiy tadbir.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tarbiya jarayonini amalga oshirish uchun bir qancha masalalarni, xususan, o‘quvchilarning yoshi, individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaning mazmuni, shakllari va usullarini belgilab olish lozim bo‘ladi. Shu sababli, bugungi kunda ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar haqida emas, balki tarbiyachi faoliyati haqida, shaxslararo muloqot, o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlarini shakllantirish, shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish haqida fikr yuritishimiz kerak.

Yosh avlodni tarbiyalash ko‘p qirrali jarayondir. Bolalarning jismoniy va ma’naviy salomatligi, intellektual rivojlanishi, shaxsiy madaniyati va ma’naviy qadriyatlarini shakllantirish, fuqarolik va vatanparvarlik tarbiyasi, estetik va mehnat tarbiyasi, oilaviy hayotga tayyorlash va maktab o‘quvchilarining kelgusi hayotiy rejalarini shakllantirish tarbiyaning ustuvor yo‘nalishlari hisoblanadi.

Tarbiyalash bolalar faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish demakdir. Zamonaviy faoliyat jarayonida o‘sib kelayotgan yosh avlod odamlar bilan, ijtimoiy jamoa bilan muloqot qilish jarayonida o‘z mahoratini, xulq-atvorini, qadriyatlarini, his-tuyg‘ularini rivojlantiradi, shakllantiradi. Shu sababli, o‘qituvchi tarbiyaviy maqsadlarga erishish maqsadida o‘quvchilar uchun turli xil ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil qila olishi kerak, bu esa bolalar uchun ularning tabiiy hayotiy jarayondir.

O‘qituvchining o‘quvchilar bilan dars mashg‘ulotlaridan tashqari, erkin muhitda muloqot qilishi ularning rivojlanishi va tarbiyasi uchun muhim va ko‘pincha hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu jarayon pedagog-o‘qituvchining o‘zi uchun ham muhimdir, chunki ular bolalar bilan yaqinroq bo‘lishga, ular bilan chuqurroq tanishishga va yaxshi munosabatlar o‘rnatishga yordam beradi, umumiy tajribalar, insoniy yaqinlik, bu ko‘pincha o‘qituvchilar va o‘quvchilarni hayot uchun do‘st qiladi, o‘qituvchi shaxsining o‘quvchilar uchun kutilmagan va jozibali tomonlarini ochib beradi va nihoyat ularga birdamlikning baxtli daqiqalarini boshdan kechirish imkonini beradi. Bu esa o‘qituvchiga o‘z ishinin zarurligi, uning ijtimoiy ahamiyati va dolzarbligini his qilishga, o‘z faoliyatidan faxrlanish imkonini beradi.

Tarbiya jarayonida qadriyatga yo‘naltirilgan faoliyat, o‘z mohiyatiga ko‘ra, dunyoga munosabatni shakllantirish, e‘tiqodni, qarashlarni tarkib toptirish, odamlar hayotining axloqiy va boshqa me‘yorlarini o‘zlashtirish jarayoni - ularning barchasi qadriyatlar deb ataladi. O‘qituvchi maktabdan tashqari mashg‘ulotlarning turli shakllarida: ijtimoiy va axloqiy masalalar bo‘yicha suhbatlarda, sinf yig‘ilishlarida, muhokamalarda, bahslarda maktab o‘quvchilarining hayotga munosabati va qarashlarini rivojlantirishga rag‘batlantirish uchun keng imkoniyatlarga ega.

Professorlar X.Ibraimov va M.Quronovlarning qayd etishlaricha umumpedagogik vazifalarni amalga oshirish uchun sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning an’anaviy, munozara, milliy marosimlar, televideniya, jamoaviy ijodiy faoliyat, nostandart, improvizatsiya va boshqa turli shakllari qo‘llaniladi. O‘qituvchi va pedagog-tarbiyachilarning kasbiy mahorati eng samarali ish shakllarini o‘zlashtirish va

¹ O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

ulardan tarbiya jarayonida maksimal ijobiy natija bilan muayyan pedagogik muammoni hal qilish uchun foydalanish qobiliyatidan iboratdir[1].

Umumta'lim maktabi o'quvchilari ijtimoiy qadriyatlarni turlicha shakl va faoliyatlarda o'zlashtiradilar. Ijtimoiy faoliyat maktab o'quvchilarining maktab boshqaruv organlarida, maktab ichidagi va maktabdan tashqaridagi turli o'quvchilar va yoshlar birlashmalarida, mehnat va boshqa yo'nalishlarda ishtirok etishini o'z ichiga oladi. Bu o'z-o'zini tarbiyalash, muassasa obodonlashtirish ishlarida ishtirok etish, maktab yig'ilishlari va o'quvchilarni boshqarish, bayramlar va turli boshqa shakllarda ro'y beradi.

Amaliyotda tarbiyaviy faoliyat shakllarining turli xillari mavjud bo'lib ularni tasniflash murakkab ishdir. Bizningcha, umumta'lim maktab o'quvchilari bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishning besh turi mavjud:

- og'zaki – mantiqiy;
- obrazli – badiiy;
- mehnat;
- o'yin;
- psixologik.

Og'zaki va mantiqiy shakllarning asosiy ta'sir vositasi so'z bo'lib (so'zga ishonirish), bu o'quvchilarda o'qituvchi nutqiga nisbatan javob hissiyotlarini uyg'otadi. Tarbiyaviy faoliyatning bu shakli turli mavzulardagi suhbatlar, sinf bahslari, uchrashuvlar, konferentsiyalar, ma'ruzalar va hokazolarni o'z ichiga oladi. Bu shakldagi faoliyatning asosiy mazmuni ma'lumot almashish, o'quvchilar, o'qituvchilar va boshqa shaxslarning xabarlarini, muammolarni muhokama qilishdir. Buni amalga oshirish metodologiyasi, texnika va texnologiyasi boshqacha bo'lsada, ushbu turdagi tarbiyaviy ish butun dunyo ta'lim muassasalari faoliyatida keng qo'llaniladi.

Tasviriy va badiiy shakl o'quvchilarning faoliyatini birlashtiradi, bunda asosiy ta'sir vositasi qo'shma, asosan estetik tajribadir. Bu jarayonda asosiy narsa, o'quvchilarning teatrdagi, bayramlarda va boshqa shunga o'xshash vaziyatlarda boshdan kechiradigan kuchli, chuqur va ijobiy jamoaviy hissiyotlarni uyg'otishdir. O'qituvchi-tarbiyachilar va psixologlar o'quvchilarning birgalikda boshdan kechirgan hissiyotlarning ulkan ilhomlantiruvchi va birlashtiruvchi kuchini yaxshi anglashgan, shuningdek, ularning vayronkor salohiyatini ham hisobga olishgan. O'qituvchi o'quvchilarga ularni yaxshi inson bo'lishiga yordam beradigan, umumiy ijobiy tajribalar bilan ta'minlovchi konsert, spektakl, bayram va boshqa ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar bu borada katta imkoniyatlarga egadir[2].

Shuni ta'kidlashimiz joizki, gala-kontsertlar, diskotekalar, norasmiy "ziyofatlar" kabi jamoaviy, ommaviy tadbirlar zamonaviy hayotda, yoshlar orasida katta o'rin egallab bormoqda, afsuski, u yerdagi shovqin va tashqi ta'sirlar ko'pincha ichki bo'shliqni to'ldiradi va o'quvchining chuqur ichki tajribasiga o'rin qoldirmaydi. O'qituvchi – tarbiyachi o'quvchilarining faoliyatini tashkil qilishda tafakkur, hodisalarga kirib borish, atrofdagi dunyoda, odamlarda, o'zlarida yangi narsalarni kashf qiluvchi sokin lahzalar bo'lishini ta'minlash kerak.

Sinfdan tashqari ishning mehnat shakllarida birgalikdagi mehnat, kengroq aytganda, har xil faoliyat, har qanday ish bolalarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bular ta'lim muassasasidagi har kungi sinf xonasini tozalashdan boshlab, maktab shanbaliklarida qatnashish, sinf uchastkasida mehnat qilish, istirohat bog'i tashkil etish, maktab xo'jaligi, axborot markazi tashkil etishgacha bo'lgan turli ishlar bo'lishi mumkin. Shuningdek, yordamga muhtojlarga ko'maklashish, o'zini o'zi boshqarish organlari, ijtimoiy harakatlar va tashkilotlarda ishlashni ham o'z ichiga oladi. Hamkorlikdagi mehnat teatr, konsert-tomosha yoki bayramdan kam bo'lmagan ilhom va o'z-o'zidan qoniqish hissini paydo qiladi.

Faoliyatning bo'sh vaqtdagi o'yin shakllarida birgalikda dam olish, mazmunli o'yin-kulgi ruhida bo'lib, sport, ta'lim xususiyatini aks ettirishi mumkin.

O'quvchilar bilan ishlashning turli shakllaridan foydalanishda samarali natijaga erishish uchun o'qituvchi ularning yashirin imkoniyatlarini oldindan tasavvur qilishi va ularni eng maqbul holda o'tkazishi kerak. O'qituvchi-tarbiyachi unutmashligi kerakki, har qanday faoliyat shakli so'zlar, hissiy tajribalar, o'yin (raqobat) va mehnat ta'sirini o'z ichiga oladi. Shunga asosan, o'quvchilar bilan hamkorlikdagi faoliyatning barcha shakllarining elementlarini ma'lumotlar, tajribalar, harakatlar dem belgilash mumkin.

Ma'lumot - bu o'quvchilar faoliyat jarayonida o'zlashtiradigan yangi hamda muhim narsa. Tajribalar – o'quvchilarning yangilikni va ro'y berayotgan hodisalarni hissiy idrok etishi, tahlil qilishi hamda unga munosabat bildirishi. Harakatlar – o'quvchilarning hamkorlikdagi (juftlikdagi va kattalar bilan) shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi faoliyati. O'quvchilar turli tadbirlarda ishtirok etib, yangi narsalarni o'zlashtiradilar, muvaffaqiyatlar va muvaffaqiyatsizliklarni, ijodkorlikning quvonchli daqiqalarini his qiladilar hamda o'zlariga kerak bo'lgan ijtimoiy tajriba va jamiyat tomonidan ma'qullangan shaxs yo'nalishini egallaydilar.

Xulosa qilib aytganda sinfdan tashqari ishlarining shakllari va mazmuni turli-tuman bo'lib, ularni tasniflash qiyin. Ularning ko'pchiligini maktab miqiyosida ham, bir sinf yoki ikkita parallel sinfdan ham qo'llash mumkin. Zamonaviy tarbiya jarayonida maktab ma'muriyati, sinf rahbarlari va fan o'qituvchilari o'quvchilar bilan turli-tuman tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishdan bosh maqsad – oliyanob, mehr-oqibatli, millatini hamda vatanini sevuvchi tadbirkor shaxsni kamolga yetkazishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika. Darslik.- Toshkent.: Sahhof, 2023. - 416 b.
2. Jumanov Sh.S. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijodiy-madaniy ishlar bo'yicha targ'ibotchi faoliyatini takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari. Ped. Fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. –Samarqand., 2023. - 166 b.
3. ХАККУЛОВ Н. К., РИЗАЕВ И. И. Цифровая культура и неприкосновенность личности //Новые технологии в учебном процессе и производстве. – 2023. – С. 605-606.
4. Turayevich U. R., Qahramonovich H. N. ZAMONAVIY DUNYONING AXLOQIY MUAMMOLARI-ZO 'RAVONLIK FALSAFASI //Ustozlar uchun. – 2024. – T. 57. – №. 4. – С. 422-425.
5. Jumanov, Sherzod. "UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARINING IJODKORLIK QOBILIYATLARINI BADIY GURUHLARDA SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI." *Академические исследования в современной науке* 2.3 (2023): 70-73.
6. Qahramonovich H. N. Zamonaviy Markaziy Osiyo Falsafasini Ikki Dahosi //Miasto Przyszłości. – 2023. – T. 43. – С. 6-9.
7. Ҳаққулов Н. Қ. Сиддиқий-Ажзий маърифатпарварлик қарашларида миллий толерантлик масаласи //НамДУ илмий ахборотномаси-Научный вестник НамГУ. – 2020. – №. 10. – С. 296.
8. Jumanov, Sherzod. "IJODIY-MADANIY ISHLAR BO 'YICHA TARG 'IBOTCHINING O 'QUVCHILAR IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHI MASALALARI." *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры* 3.1 Part 3 (2023): 34-37.
9. Jumanov, Sherzod. "Ijodiy-madaniy ishlar bo'yicha targ'ibotchining umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilar o'rtasida madaniyatni targ'ib qilish masalalari." *Science and Education* 4.2 (2023): 982-987.
10. Ризаев И. И., Хаққулов Н. К. Влияние цифровой культуры на неприкосновенность жизни человека в обществе //Оргкомитет. – 2023. – С. 342.
11. Ҳаққулов Н. Қ. Сиддиқий-Ажзийнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари. – 2020.

